કારતક વદ ૧૪, ગુરુવાર તા. ૧૨-૧૨-૧૯૭૪
શ્લોક - ૧, પ્રવચન - ૨

પહેલો શ્લોક. સિદ્ધને નમસ્કાર કરે છે. કાલે ચાલ્યું છે. આજે ફરીને લઈએ. જેને આત્મા આત્મારૂપે જણાયો છે. પહેલું આ ભેદજ્ઞાન બતાવે છે. સિદ્ધને આત્મા આત્મારૂપે જણાયો છે. શુદ્ધ આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા એને એ જ્ઞાનસ્વરૂપે જણાયો છે. અને '**अपरं परत्वेन एव**' '**પર પરરૂપે જ જણાયું...**' એ પહેલો મોક્ષનો ઉપાય બતાવ્યો. સમજાણું કાંઈ? સ્વસ્વરૂપ ચૈતન્ય આનંદ અને જ્ઞાનસ્વભાવ, એને સ્વપણે જાણવો એટલે કે વસ્તુના સ્વભાવથી એ વસ્તુ અભિન્ન છે. અને પરવસ્તુ પરવસ્તુના સ્વભાવથી અભિન્ન છે. સ્વથી ભિન્ન છે. એમ પહેલું જેણે જાણ્યું, કહે છે, એ પહેલું ભેદજ્ઞાન કર્યું. એ મોક્ષનો ઉપાય કહ્યો. પોતે પોતાનું સ્વરૂપ જેવું છે એવું ચૈતન્ય સ્વભાવમાં જ્ઞાનની પર્યાયમાં લક્ષમાં લઈને સ્વસન્મુખથી એકત્વ, પરથી ભિન્ન, પોતાના સ્વભાવથી અભિન્ન. અને પરથી ભિન્ન. એ પરવસ્તુ હું નથી. '**પર પરરૂપે જ જણાયું...**' આહાહા..! દયા, દાન અને રાગાદિનો વિકલ્પ છે એ પર વસ્તુ છે. એને અહીંયાં પરવસ્તુ કીધી. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા કરવી એ પણ એક વિકલ્પ છે, એ પરવસ્તુ છે. પરને પર તરીકે જાણ્યું, સ્વને સ્વ તરીકે જાણ્યું એવા સિદ્ધાત્મા. પણ એમ કહીને મોક્ષનો ઉપાય પણ સાથે કહ્યો.

મુમુક્ષુ :- મોક્ષ ઉપાય અને મોક્ષ બેય કહ્યા.

ઉત્તર :- એ પછી કહેશે હવે મોક્ષ તો.

'તે...' તે. મોક્ષ ઉપાય આ કહ્યો. હવે 'તે...' '**अक्षयानन्तबोधाय**' '**અવિનાશી અનંત જ્ઞાનસ્વરૂપ...**' પર્યાયમાં-અવસ્થામાં અવિનાશી અક્ષય, જેની જ્ઞાનદશા અક્ષય થઈ. આહાહા..! અને જે અનંત જ્ઞાનસ્વરૂપ. અક્ષય તો છે પણ સ્વરૂપ જેનું અનંત છે જ્ઞાનનું. એ મોક્ષસ્વરૂપ કહ્યું, એ સિદ્ધસ્વરૂપ કહ્યું. એવા '**સિદ્ધાત્માને...**' આ રીતે ઓળખીને હું સિદ્ધાત્માને નમસ્કાર કરું છું. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? છે વિકલ્પ સિદ્ધાત્માને નમસ્કાર કરવો એ. પણ અંતરમાં સ્વસંવેદનમાં આવીને નમસ્કાર થાય જીવને એ ભાવનમસ્કાર છે. પોતાના સ્વભાવની પરિપૂર્ણતા તરફ ઢળી ગયો, નમી ગયો, વિનય થઈ ગયો એનો. એનું નામ અંતર સ્વસંવેદન ભાવ નમસ્કાર છે. આહાહા..! વિકલ્પ ઉઠ્યો છે એ જાતનો એ દ્રવ્યનમસ્કાર કહેવાય છે. પણ એમાં બે વાત એક ગાથામાં બતાવી. સિદ્ધપણે થયા એ કઈ રીતે થયા? કે સ્વપરના ભેદજ્ઞાન દ્વારા થયા. એ ઉપાય કહ્યો. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? જેને સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કરવું છે એને

ક્યા ઉપાયે થાય? કે સ્વ-પરની ભિન્નતાના ભાનથી થાય. આહાહા..! સવાર કરતા અત્યારે બહુ જાડું કંતાય છે, સવાર જેવું ઝીણું નથી. સમજાણું કાંઈ?

પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપનું ભાન અને રાગાદિ અજીવ પરરૂપે છે એ આમાં નથી એવું બેય પ્રકારનું જ્ઞાન એને હોવું જોઈએ. એક તો સ્વ સ્વરૂપનું અને પર અશુદ્ધતા પર્યાયમાં છે એનું એને જ્ઞાન થવું જોઈએ. એ સ્વપરનું જ્ઞાન. ત્રિકાળી શુદ્ધ સ્વરૂપ છે એનું જ્ઞાન અને પર્યાયમાં અશુદ્ધતા છે એનું પણ જ્ઞાન. બે પ્રકાર એ કહેશે અર્થમાં. પહેલું પોતાનો સ્વભાવ શુદ્ધ છે એવી દૃષ્ટિમાં અભિન્નતા સ્વભાવ સાથે કરીને સ્વને જાણ્યો. ત્યારે એની પર્યાયમાં અશુદ્ધતા છે, વ્યવહાર છે. નિશ્ચયથી એની પર્યાયમાં અશુદ્ધતા છે. પણ ત્રિકાળની અપેક્ષાએ એ અશુદ્ધતાને વ્યવહાર કહેવાય છે. સમજાણું કાંઈ?

છે તો એનો નિશ્ચય અશુદ્ધતા સંસાર દશા. જે પ્રકારનો રાગ ઉત્પન્ન થાય, છે એ અશુદ્ધ દશા. છે એ પોતાની પર્યાયમાં નિશ્ચયથી અસ્તિત્વ છે. પરમાં છે અને પોતામાં નથી એમ નથી. એ બેનું જ્ઞાન થતાં-દ્રવ્યનું આ રીતે અને પર્યાયનું આ રીતે... આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એ જ્ઞાન થતાં એને મોક્ષના ઉપાયનું પણ ભાન થયું અને એના ફળ તરીકે અનંતજ્ઞાન જેને પ્રાપ્ત થયું એવી મુક્ત દશા એનું પણ એને ભાન થયું. સમજાણું કાંઈ? બહુ ટૂંકામાં.. આ મહામુનિ હતા ને.. આહાહા..! લબ્ધિ ઘણી, ચમત્કાર ઘણો, પુણ્યનો ચમત્કાર પણ બહુ હતો એવું લખે છે શાસ્ત્રમાં. પવિત્રતાની તો વાત શું કરવી! આત્માના આનંદમાં લીન લીન હતા. લબ્ધિ પણ ઘણી હતી. પહેલામાં લખાયેલું છે. ભગવાન પાસે ગયા હતા. જેમ કુંદકુંદાચાર્ય ગયા હતા, એમ એ પણ સાક્ષાત્ ભગવાન બિરાજે છે ત્યાં ગયા હતા. એવી એને લબ્ધિ હતી. આહાહા..! એ પોતે આ શાસ્ત્ર રચે છે. નિમિત્તથી તો એમ કહેવાય ને. રચનામાં તો એનું નિમિત્ત છે. રચાય છે શાસ્ત્રની ભાષા જડથી. આહાહા..! પણ જ્યારે કથન કહેવું હોય ત્યારે એમ ચાલે ને.

મુમુક્ષુ :- બોલવાની રીત.

ઉત્તર :- બોલવાની રીત એમ હોય.

પૂજ્યપાદસ્વામી, જેના પાદ નામ પગ ઈન્દ્રો પૂજતા. કહો, એ પંચમઆરાના સાધુ. સમજાણું કાંઈ? કુંદકુંદાચાર્ય પછી થયેલા. છતાં જેને દેવો પૂજતા. જંગલમાં ધ્યાનમાં આત્માના અતીન્દ્રિય આનંદમાં મસ્ત હતા. એને મુનિપણું કહીએ. સમજાણું કાંઈ? એને પંચ મહાવ્રત આદિના વિકલ્પ હો, પણ એ તો અશુદ્ધ છે, વિકાર છે, પર છે એમ જ્ઞાનમાં હતું એને. સમજાણું કાંઈ? એ આચાર્ય કહે છે કે સિદ્ધાત્માને હું નમસ્કાર કરું છું. નિશ્ચયથી તો જેવા સિદ્ધ ભગવાન છે એવો જ અહીંયાં આત્મા છે. અહીંયાં પર્યાયમાં ફેર છે એ જુદી રાખો વાત.

પણ જેવા સિદ્ધ ભગવાનને અનંત ગુણો છે અને એની પર્યાય નિર્મળ અનંત થઈ છે, અહીંયાં પર્યાય ભલે અનંત નિર્મળ ન હો, પણ વસ્તુ જે છે એ તો સિદ્ધ સમાન અનંત ગુણોથી નિર્મળ પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ જીવનું છે, એ સિદ્ધ જ છે. એને અહીંયાં ભાવથી નમસ્કાર કર્યો છે. દ્રવ્યથી સિદ્ધ ભગવાનને પણ નમસ્કાર કર્યો છે.

'**ટીકા :- અહીં પૂર્વાર્ધથી મોક્ષનો ઉપાય...**' પહેલા બે પદમાં મોક્ષનો ઉપાય. આહાહા..! વાતું બાપુ અંદરની છે આ તો. આહાહા..! '**અને ઉત્તરાર્ધથી મોક્ષનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે.**' બીજા બે પદે મોક્ષ બતાવ્યો છે. '**સિદ્ધાત્માને એટલે સિદ્ધપરમેષ્ઠીને-...**' સિદ્ધ આત્માને એટલે સિદ્ધ પરમેશ્વરને. આહાહા..! પ્રવચનસારમાં કહે છે ને? મારી દીક્ષામાં હું સિદ્ધોને અને અરિહંતોને સાક્ષી તરીકે રાખું છું. આહાહા..! મારી જે ચારિત્ર દશા શુદ્ધ ઉપયોગરૂપી રમણતા એવી ચારિત્રની દીક્ષાનો મહોત્સવ.. શું કહેવાય એ? સ્વયંવર.. સ્વયંવર. આહાહા..! હું સ્વયં મારી નિર્મળ પર્યાયને વરું છું. આહાહા..! એ મારો સ્વયંવર છે.

હું આત્મામાં પૂર્ણાનંદ અને પૂર્ણ વીતરાગતા જે પડી છે એમાંથી મેં પૂર્ણ આનંદનું સાધન એવું જે ચારિત્ર દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર દશા એ મારા સ્વયંવર મંડપની એ મહોત્સવની દશા છે. આહાહા..! હું સ્વયં પોતે એ જ્ઞાન-દર્શન અને આનંદની દશાને હું વર્યો છું. મેં પ્રસન્ન કરીને એને હું વર્યો છું. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? પણ એમાં સાક્ષી અરિહંતો અને સિદ્ધોને રાખ્યા છે. અહીં સાક્ષીમાં નમસ્કાર સિદ્ધને કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

મોટા લગન હોય તો એમાં ગૃહસ્થને સાથે લઈ જાય. ગૃહસ્થ નવનીતભાઈ જેવા હોય, ભગવાનદાસ શેઠ જેવા હોય, પોપટભાઈ જેવા હોય તો લઈ જાય સાથે. સાધારણ માણસ હોય અને ઓળખીતા હોય. એની કન્યા જે ટાઈમ હોય એ ન ફરે એને. કદાચિત એનો બાપ ચૂક્યો હોય ટાઈમે. કે આટલા પૈસા આપો ખાનગી પછી કન્યા આવશે. આહાહા..! વાર લાગી એક સેકન્ડની તો ઓલો શેઠિયો બેઠો હોય સાંભળે. કેમ થયું? કે અંદર કાંઈક ગડબડ છે. સમય વરતે સાવધાન. એમ આવે છે ને?

મુમુક્ષુ :- બ્રાહ્મણ બોલે.

ઉત્તર :- બ્રાહ્મણ બોલે પણ અહીં સમય વરતે-એનો સમય છે ત્યાં સાવધાન. આહાહા..! પોતાનો કાળ છે આનંદની દશાનો એમાં સાવધાન. ત્યાં એને લગનનો કાળ છે. એ મોટા પુરુષો ત્યાં જાય અંદર. કેમ વાર લાગી? પચાસ હજાર રૂપિયા પહેલા મૂકો. અત્યારે તો કાંઈ નથી. ન્હોતુંને લેવા-દેવાની વાત કાંઈ? ગમે તે હોય, પણ અત્યારે આમ છે. સ્વરૂપચંદભાઈ! એ ડોકમાંથી હાર ઉતારીને કહે, લે આ, કર ટાઈમસર, સાથે હું ને કન્યા ફરે, ત્રણ કાળમાં નહિ.

એમ કહે છે કે પ્રભુ! મારી ચારિત્રની દશાની દીક્ષામાં પ્રભુ આપની સાક્ષી અને આપની

હાજરી કરી છે મેં તો. આહાહા..! એ મારી દશા ન ફરે હવે. આહાહા..! મેં સર્વજ્ઞ પરમાત્મા સિદ્ધોને સાક્ષીમાં રાખ્યા છે. એ કહેશે અહીં, જુઓ! **'સિદ્ધ એટલે સર્વ કર્મથી સંપૂર્ણપણે...'** સર્વ કર્મથી સંપૂર્ણપણે **'(અત્યંત) મુક્ત એવા આત્માને નમસ્કાર હો!'** આહા..! એ ભાષાની વાત નથી હોં! અહીંયાં ભાવની વાત છે.

'જેણે શું કર્યું?' સિદ્ધ પરમાત્માએ શું કર્યું? **'જાણ્યો.'** શું કર્યું એણે? ભેદજ્ઞાન પહેલા પદમાં બતાવ્યું. જાણ્યો. **'કોને? આત્માને.'** આહાહા..! ભગવાન આત્મા જે પર્યાયની અંશબુદ્ધિમાં જે હતો એણે દ્રવ્યબુદ્ધિમાં આવીને એણે દ્રવ્યને જાણ્યું. આહાહા..! હું એક પૂર્ણાનંદ પરમાત્મસ્વરૂપ છું એમ એણે જાણ્યું. **'કેવી રીતે (જાણ્યો)? આત્મારૂપે જ...'** આત્માને આત્મારૂપે જાણ્યો. એ રાગરૂપ નહિ, પુણ્યરૂપ નહિ, ગતિરૂપ નહિ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! એને આત્મારૂપે (જાણ્યો).

'અર્થ એ છે કે સિદ્ધાત્માએ અહીં આત્માને આત્મારૂપે જ અર્થાત્ અધ્યાત્મરૂપે જ જાણ્યો,...' આહાહા..! અંતરના સ્વસંવેદનથી આત્માને જાણ્યો. **'શરીરાદિક કે કર્મોપાદિત...'** શરીર આદિ કે કર્મથી ઉપાદિત-પ્રાપ્ત થયેલ **'સુર-નર-નારક-તિર્યંચાદિ જીવપર્યાયાદિકરૂપે ન જાણ્યો...'** એ જીવની પર્યાય છે એમ ન જાણ્યું. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એવી જીવની પર્યાયરૂપે જીવને ન જાણ્યો. આહાહા..! એ તો પર છે. છકાયમાં નથી આવતું, પ્રવચનસારમાં? છકાયના જીવ. છકાયના જીવ એ જીવ નથી. જીવનું સ્વરૂપ તો છ કાયના શરીરથી ભિન્ન છે. આવે છે ને? પ્રવચનસારમાં આવે છે. એકેન્દ્રિયા, બે ઇન્દ્રિયા, ત્રણ ઇન્દ્રિયા. ના. ના. એકેન્દ્રિય, બે ઇન્દ્રિય જીવનું સ્વરૂપ છે?

મુમુક્ષુ :- એ તો પુદ્‌ગલની પર્યાય છે.

ઉત્તર :- એ તો પુદ્‌ગલની પર્યાય છે. ત્યાં જ્ઞાનની અલ્પ જ્ઞાનની અવસ્થા (છે). એ કાંઈ જીવનું સ્વરૂપ નથી. વાસ્તવિક જીવનું સ્વરૂપ નથી. આહાહા..!

કહે છે કે એકેન્દ્રિય, બે ઇન્દ્રિય શરીરાદિ અને સુર-નર આદિ ગતિ એવી પર્યાયરૂપે જીવને ન જાણ્યો. આહાહા..! **'તથા (જેણે) અન્યને એટલે શરીરાદિક વા કર્મજનિત...'** એ કર્મઉપાદિત કહ્યું તે. **'મનુષ્યાદિ જીવપર્યાયાદિને પરરૂપે...'** આહાહા..! આ મનુષ્યની ગતિ રાગાદિ થાવ એને પરરૂપે જાણ્યા જેણે. આહાહા..! એ હું નહિ. હું એમાં નહિ, એ મારામાં નહિ. આવું જે પ્રથમ મોક્ષના ઉપાયરૂપ ભેદજ્ઞાન સિદ્ધે કરેલું અને એ કરવાનું જગતને કહે છે. આહાહા..!

'આત્માથી ભિન્નરૂપે જ જાણ્યા.' ગતિ, રાગ, પર્યાપ્તિ, અપર્યાપ્તિ આદિ એ તો પરરૂપે છે. મારું સ્વરૂપ તો જ્ઞાનઘન છે, ચૈતન્યબિંબ છે. એ સ્વરૂપને સ્વ રૂપે જાણ્યું અને પરને

પરરૂપે જાણ્યું. આહાહા..! જુઓ! આનું નામ ભેદજ્ઞાન.

'કેવા તેમને...' એ સિદ્ધ ભગવાન કેવા કે જેને નમસ્કાર કર્યો? **'અક્ષય અનંત બોધવાળા'** પાઠમાં એ છે ને? અક્ષય અનંત જ્ઞાન. અક્ષય અનંત જ્ઞાન. અક્ષય અનંત બોધ. એમ ત્રણ શબ્દ છે ને? આહાહા..! કેવું છે એમનું જ્ઞાન? અક્ષય. **'એટલે અવિનશ્વર...'** જ્ઞાન. લ્યો! એ તો કેવળજ્ઞાનની પર્યાય આમ તો નાશવાન છે. પણ તેવી ને તેવી રહેતા, તેમાં અપૂર્ણતા ન આવતા એ અવિનશ્વર દશા કૂટસ્થ થઈ ગઈ. આહાહા..! અક્ષય અનંત જ્ઞાન જેની દશામાં પ્રાપ્ત થયું એવા સિદ્ધને હું નમસ્કાર કરું છું. તેને આવી લક્ષ્મી મળી. અનંત અક્ષય જ્ઞાન. ક્ષય ન થાય એવું અને અનંત.

એક બાજુ નિયમસારમાં કહે કે કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષનો માર્ગ અને પુણ્ય-પાપના ભાવ એ બધી પર્યાયો નાશવાન છે. અવિનાશી કાયમ ટકનારો તો ભગવાન આત્મા નિત્યાનંદ પ્રભુ છે. એ અવિનાશી ત્રિકાળ સત્યની અપેક્ષાએ એને નાશવાન કહી. અને અહીં અક્ષય અનંત કહ્યું, એવી ને એવી દશા એમ ને એમ રહેશે સાદિઅનંત. આહાહા..! ચૈતન્યસૂર્ય ઝળહળ જ્યોતિએ પ્રકાશ્યો, મોક્ષના ઉપાય વડે. સમજાય છે?

હવે અહીં કહે કે મોક્ષનો ઉપાય જુદી ચીજ છે અને મોક્ષની પર્યાય જુદી ચીજ છે. એ ઉપાય વડે કરીને પર્યાય પ્રગટે એમ નહિ. એ બીજી અપેક્ષા. આહાહા..! એ તો સ્વતંત્ર કેવળજ્ઞાનની દશા પોતાને કારણે ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ. પણ પૂર્વે શું હતું? એ બતાવવા એને ઉપાય અને કારણ કહેવામાં આવ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! એટલી અપેક્ષાઓ ન સમજે તો એને એકાંત થઈ જાય. એ કેવળજ્ઞાન અક્ષય બોધવાળાને... આહાહા..!

'અક્ષય એટલે અવિનશ્વર અને અનંતર એટલે દેશકાલથી અનવચ્છિન્ન...' દેશકાળનો કોઈ પાર નહિ. બધા દેશકાળનો પાર આવી ગયો. આહાહા..! દેશ નામ લોકાલોક ક્ષેત્ર અને કાળ ત્રિકાળ જેની જ્ઞાનપર્યાયમાં જણાઈ ગયું છે. ઓહોહો..! આવી સિદ્ધની દશા એ મોક્ષના ઉપાયથી મોક્ષ થયો છે. સમજાણું કાંઈ? એમાં એમ ન કહ્યું કે ભઈ, વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ જે છે એનાથી આ મોક્ષ થયો. અહીંયાં તો વ્યવહારને તો અશુદ્ધતામાં જાણ્યો, પરરૂપે જાણ્યો. અને સ્વની શુદ્ધતાને પોતાની પરિપૂર્ણતાને શુદ્ધતા (રૂપે) જાણી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આવા ધીરાના માર્ગ છે આ તો, ભાઈ!

વેપારમાં તો આમ જાણે ગાંડા થઈને મશગુલ થાય છે ને, જુઓને! નહોતું કીધું એક ફેરી? તે દિ ઓલા શું કહેવાય? કોલાબા. કોલાબા-કોલાબા. પહેલા ગયેલાને જ્યારે માલ લેવા દુકાનેથી. કીધું, ચાલો કોલાબા જોવા જઈએ. તે દિ' (સંવત) ૧૯૬૪ની સાલ હશે. ૬૪-૬૫. સંવત્ ૬૪-૬૫. મુંબઈ. કોલાબા જોવા ગયા ત્યાં. તાર ત્યાં આવે ઓલા તાર

ત્યાં હતાને શું કહેવાય એને? અમેરિકાની તાર ત્યાં આવે. તાર ત્યાં આવતા. મેં જોયું. એક મારવાડી હતો આમ ..બંધ, ઢીચકું શરીર. લીધું-દીધું એ તો જુઓ તમારે ગાંડા. કીધું, આ શું છે?

મુમુક્ષુ :- સાહેબ! એ કરોડો રૂપિયા કમાય છે.

ઉત્તર :- ધૂળમાંય કમાતા નથી. એય..! કોલાબા મુંબઈમાં દરિયાના કાંઠે છે ને. ત્યાંથી આવતા હતા તાર સમાચાર. આવે ને પછી આ લીધું, આ ભાવે દીધું, આટલું દીધું, આટલું લીધું. ગાંડા છે, તે દિ' એમ લાગતુ, હોં! શું કરે છે આ? આહાહા..!

આ તો ધીરાના કામ છે. જેણે પોતાના સ્વરૂપને જાણીને પોતાનું સ્વરૂપ પૂર્ણ લીધું... આહાહા..! અને અશુદ્ધતાને જાણીને અશુદ્ધતાનો નાશ કર્યો. એવો જે મોક્ષનો ઉપાય, એનાથી અવિનશ્વર અનંત જ્ઞાનની દશાને પામ્યા છે. આહાહા..!

'**સમસ્ત પદાર્થોના પરિચ્છેદક...**' પરિ એટલે સમસ્ત પ્રકારે એના જાણનારા. પરિ- સમસ્ત પ્રકારે છેદક. '**सर्वभावान्तरच्छिदे**' આવે છે ને? '**च्छिदे**' ત્યાં આવે છે '**सर्वभावान्तर**'. '**જ્ઞાનવાળા-તેમને (નમસ્કાર).**' ઓહોહો..! જેને અક્ષય અનંત પર્યાયમાં જ્ઞાન પ્રગટ થયું આવા અસ્તિત્વને મારો નમસ્કાર! સમજાણું કાંઈ? તેમને નમસ્કાર. '**આવા પ્રકારના જ્ઞાન અનંત દર્શન-સુખ-વીર્ય સાથેના...**' આવા પ્રકારનું જે જ્ઞાન-અક્ષય જ્ઞાન એક સમયની દશામાં પરમાત્માનું મોક્ષદશામાં થઈ ગયું. આહાહા..! એ જ્ઞાનનું અનંત દર્શન, અનંત સુખ, અનંત વીર્ય સાથે '**અવિનાભાવીપણાના સામર્થ્યને લીધે...**' આહા..! તે સાથે હોય છે. અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ અને અનંતવીર્ય-પુરુષાર્થ એ એક સમયે સાથે હોય છે. તેથી '**તેઓ અનંતચતુષ્ટયરૂપ છે એમ બોધ થાય છે.**' આહાહા..!

સિદ્ધ પરમાત્મા. આ તો નમો સિદ્ધાણં... નમો સિદ્ધાણં કરે, પણ શું સિદ્ધ? શું પર્યાય? સિદ્ધ પણ એક પર્યાય છે, કાંઈ ગુણ-દ્રવ્ય નથી. ગુણ-દ્રવ્ય તો ત્રિકાળ છે. સિદ્ધ ભગવાનની પણ એક દશા છે, એ પર્યાય છે. અનંત... અનંત... અનંત... જેની પર્યાયનું પરિમિતપણું- મર્યાદિતપણું નથી. અનંત અનંત જ્ઞાન જેને પ્રગટ થયું છે. એની સાથે અનંત દર્શન, વીર્ય અને આનંદ પ્રગટ થયો છે. એવું એનું અનંત ચતુષ્ટય સ્વરૂપ છે. બીજા અનંતા સાથે છે. મુખ્ય આ ચાર (કહ્યા). એવા '**સામર્થ્યને લીધે તેઓ અનંતચતુષ્ટયરૂપ છે એમ બોધ થાય છે.**' એમ જ્ઞાનમાં જણાય છે. અનંત જ્ઞાનની સાથે એક સમયની અંદર અનંત દર્શન, અનંત આનંદ અને અનંત વીર્ય હોય છે એમ બોધ થાય છે-એમ જ્ઞાનમાં જણાય છે, કહે છે.

'**શંકા :- ઈષ્ટદેવતા વિશેષ પંચપરમેષ્ઠી હોવા છતાં...**' ઈષ્ટદેવ તો પાંચ પરમેશ્વર છે. અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ. '**અહીં ગ્રન્થકર્તાએ સિદ્ધાત્માને જ કેમ**

નમસ્કાર કર્યા?' પંચ પરમેષ્ઠીને **નમસ્કાર** ન કરતાં સિદ્ધ પરમાત્માને કેમ **નમસ્કાર** કર્યો?

'સમાધાન :- ગ્રન્થકર્તા, વ્યાખ્યાતા,...' એની વ્યાખ્યા કરનાર, એને સાંભળનારા **'શ્રોતા, અને...'** તેના અર્થના અનુષ્ઠાનને જાણનારા. અર્થ-જે વસ્તુ કહે છે તેનો ભાવ-અર્થ, એના અનુષ્ઠાતા-આત્મા. વિશેષ દશા એને જાણનારા. એવા **'અનુષ્ઠાતાને સિદ્ધસ્વરૂપની પ્રાપ્તિનું પ્રયોજન હોવાથી...'** આ ચારેયને. ગ્રન્થકર્તાને, ગ્રંથકર્તાના વ્યાખ્યાતાને, એના સાંભળનારાને અને એના અર્થને સમજનારાને. બધાને **'સિદ્ધસ્વરૂપની પ્રાપ્તિનું પ્રયોજન હોવાથી...'** સિદ્ધપણું પ્રાપ્ત કરવું એ જ એની અભિલાષા છે. આહાહા..! સમજાણું? શ્રોતા પણ એવા હોવા જોઈએ કહે છે, કે જેને પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિનું જ એક કામ છે. સમજાણું કાંઈ? વ્યાખ્યાતાને પણ એ પ્રયોજન છે, ગ્રંથકર્તાને પણ એ પ્રયોજન છે અને એના અર્થના વિશેષપણે જાણનારાઓ, એનું પણ પ્રયોજન તો આ છે. આહાહા..! એ કહેશે, દાખલો આપશે. પંડિતો ...

'જે જેની પ્રાપ્તિનો અર્થી હોય...' કેમ **નમસ્કાર** કર્યો કહે છે એને? **'જે જેની પ્રાપ્તિનો અર્થી હોય...'** જેને જે જોઈતું હોય **'તેને તે નમસ્કાર કરે છે;...'** તેમાં તે **નમન** અને વલણ કરે છે. **'જેમ ધનુર્વિદ્યા પ્રાપ્તિનો અર્થી...'** ધનુર્વિદ્યા થાય છે ને આ? **'ધનુર્વેદીને નમસ્કાર કરે છે તેમ.'** સિદ્ધના અનુષ્ઠાનના, સિદ્ધના ભાવના અભિલાષી એ સિદ્ધને નમસ્કાર કરે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? **'તેથી સિદ્ધસ્વરૂપની પ્રાપ્તિના અર્થી-'** આ આવે છે ને? 'કામ એક મોક્ષ..' શું આવે છે? 'કામ એક આત્માર્થનું, બીજો નહિ મન રોગ.' એક આત્માર્થ પ્રયોજન, મોક્ષ તેનું જેને પ્રયોજન છે. એવા જીવોએ **'સમાધિશતક શાસ્ત્રના કર્તા, વ્યાખ્યાતા, શ્રોતા અને તેના અર્થના અનુષ્ઠાતા આત્મવિશેષ-(એ સર્વે) સિદ્ધાત્માને નમસ્કાર કરે છે.'** આહાહા..!

તીર્થંકર પણ જ્યારે દીક્ષા લે છે ને? **નમો** સિદ્ધાણં (બોલે). પંચપરમેષ્ઠીને ન કરે. ત્રણ જ્ઞાન સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને સ્વરૂપાચરણની સ્થિરતા છે. **નમો** સિદ્ધાણં. બસ આટલું. તીર્થંકર ભગવાન જ્યારે ચારિત્ર-અંદરના આનંદની દશા એ ચારિત્ર હોં! આ બધા અત્યારે જે કહે છે કે આ વ્રત ને તપ ને એ બધું વ્રત પણ નથી અને ચારિત્ર પણ નથી. હજી સમ્યગ્દર્શન કોને કહેવું? બાપા! એ ચીજની ખબર નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

એક એક દ્રવ્યની એક એક સમયની પર્યાય પોતાથી થાય, પરથી થાય નહિ. પરથી થાય નહિ પણ એના પૂર્વની અવસ્થાના વ્યયથી ન થાય. આહાહા..! અને તે તે સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય, ધર્મની પહેલી (શરૂઆત) ધ્રુવને લઈને ન થાય. આહાહા..! એને એમ માનવું કે જે આ રાગ કરીએ અને આ ક્રિયા કરીએ તેનાથી થાય. તદ્દન દૃષ્ટિ વિપરીત મિથ્યાત્વ છે. કહો,

મહેન્દ્રભાઈ! શેઠિયાઓ ઓલો બહાર પોતે ત્યાગ કરી શકે નહિ તો બીજાનો ત્યાગ એવો ભાળે તો જય મહારાજ.. જય મહારાજ..!

મુમુક્ષુ :- નગ્ન તો છે.

ઉત્તર :- નગ્ન (હોય) તો શું થયું? હમણાં ક્યાંક આવ્યું હતું. નગ્ન એટલે શું થયું? એ શબ્દકોષમાં આવ્યું હતું. જેને સમ્યગ્દર્શનનું ભાન નથી એ બધા નગ્નો...આહાહા..! .. એમાં શબ્દ ચોખ્ખો નાખ્યો ભાઈએ. વળી બીજામાં કાંઈક નાખ્યો. બીજામાં. અષ્ટપાહુડમાં તો છે. બીજામાં ક્યાંક છે. એવા નગ્નપણા શું અને એના પંચ મહાવ્રતના પરિણામ પણ શું? આહાહા..! જેને (પોતા) માટે આહાર બનેલો લે, ચોકા કરીને લે. ખબર છે કે આ મારે માટે બનેલા છે. ત્યાં વ્યવહારનું વ્રત પણ ક્યાં છે? નવનીતભાઈ! એય..! સ્વરૂપચંદભાઈ! તમે તો શ્વેતાંબર હતા. મહેન્દ્રભાઈ દિગંબર. નહિ?

મુમુક્ષુ :- ...દિગંબર, આ શ્વેતાંબર

ઉત્તર :- એ જ કહું છું ને. તમે શ્વેતાંબર હતા ને. આહાહા..! મુનિ માર્ગ બાપુ! એવો ઝીણો છે. .. ઝીણી વાત છે. આહાહા..!

ચૈતન્યસ્વરૂપ આનંદનો નાથ પોતાના અનુભવમાં (આવ્યો), જેને રાગની અને નિમિત્તની પણ અપેક્ષા નથી, જેને ભગવાન દેવ, ગુરુ અને શાસ્ત્રની અપેક્ષા નથી. એવી જે અંતરની દશા સમ્યગ્દર્શન-નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ અને નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિમાં અતીન્દ્રિય આનંદના સ્વાદનું વેદન ભેગું (આવે)... આહાહા..! એને તો હજી સમ્યગ્દર્શન કહે છે. આહાહા..! એ સમ્યગ્દર્શન વિના વ્રત ને તપ ને ચારિત્ર બધા એકડા વિનાના મીંડા છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! કોઈ વ્યક્તિના સ્વરૂપ માટે (નહિ), વસ્તુનું સ્વરૂપ જ આવું છે. આહાહા..! ભાઈ! જેમાં ચારિત્ર એટલે ચરવું. ચરવું એટલે ઠરવું. જે ચીજમાં ઠરવું (છે) એ ચીજનો જ જ્યાં અનુભવ નથી. સમજ્યા? તો ઠરવું આવે ક્યાંથી એમાં? રાગની ક્રિયા છે એકલી. આહાહા..! અને તે પણ એક જ સર્વજ્ઞદેવ પરમેશ્વર વીતરાગ ત્રિલોકનાથે કહેલો માર્ગ એક. એ સિવાય કોઈ માર્ગ બીજો છે નહિ.

બીજાનો સમન્વય કરે છે ને? બધાને અત્યારે સરખા માનો. કોઈ સાથે વિરોધ નહિ. કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે વિરોધ નહિ, વેર નહિ, તિરસ્કાર નહિ, દ્વેષ નહિ. પણ વસ્તુનું સ્વરૂપ હોય એવું તો જાણવું જોઈએને. મહેન્દ્રભાઈ! આહાહા..! બધા ભગવાન આત્મા છે. તત્વૈષુ મૈત્રી. તત્ત્વ જીવ તરીકે તો મૈત્રી હોય છે. પણ એની ભૂલ જે છે પર્યાયમાં એને તો મોટી જેમ છે એમ જાણવી જોઈએ. આહાહા..!

અહીં તો કહે છે કે પ્રથમ જ્યાં દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિનો ભાવ એ તો શુભરાગ એને

હું કરું અને એ કરવા લાયક છે. શાસ્ત્ર ચરણાનુયોગમાં એમ આવે. વ્યવહારનયના ગ્રંથમાં એ પાળે છે, અતિચાર પાળે છે, એ નિર્મળ વ્રતને.. એમ આવે. પણ એનો પરમાર્થ (શું)? વસ્તુના સ્વરૂપમાં ઠરતાં પૂર્ણ ઠરી શક્યો નથી, તેથી એવા વિકલ્પો આવે. એ આવે એને કરે એમ પણ નથી. આહાહા..! અને એ કરે ને એનાથી આત્માને કલ્યાણ થાય એમ નથી. આહાહા..! એવી વસ્તુની હજી સમ્યગ્દૃષ્ટિ...

અહીં કહ્યુંને પહેલું? પરથી ભેદજ્ઞાન જ જ્યાં પહેલું નથી, ત્યાં ઠરે શેમાં? અને ઠરે શેમાંથી? સમજાણું કાંઈ? રાગાદિની ક્રિયાથી ખસવું છે, હઠવું છે અને સ્વભાવમાં ઠરવું છે. પરથી ખસ, સ્વમાં વસ, એ ટૂંકું ટચ. આહાહા..! એ વ્રતની ક્રિયામાંથી પણ ખસ. એ રાગ છે, આસ્રવ છે, ભાઈ! એ ચારિત્ર નહિ, એ વ્રત નહિ, એ સંવર નહિ. આહાહા..! એવા રાગને પરરૂપે જાણી, મને લાભદાયક નથી. આહાહા..! મને લાભદાયક તો સ્વરૂપની દૃષ્ટિ અને સ્થિરતા એ જ મને લાભદાયક છે. ભગવાન ત્રણ લોકના નાથ એને હું માનું એવો જે વિકલ્પ એ પણ આત્માને લાભદાયક નથી. આહાહા..!

અહીંયાં તો કહ્યું કે ધર્મની પ્રાપ્તિ, સ્વરૂપની દૃષ્ટિ.. આહાહા..! એને લાભને માટે પૂર્વની મિથ્યાત્વ દશાનો વ્યય એ પણ આ લાભને માટે મદદગાર નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એવું જે એનું સ્વરૂપ જ એની જાતમાં એવી જાત જ એની છે. એ કાંઈ ભગવાને કર્યું નથી એવું બંધારણ કે આવું તમે કર્યું, આવો આ હું તેનો કર્તા છું. વસ્તુનું સ્વરૂપ એવું છે. આહાહા..! આ ભાષાની દશા થાય એ પણ આત્માથી થતી નથી.

એક જણાને કહ્યું હતું. અહીં સાંભળવા આવ્યો હતો. અમદાવાદના શ્વેતાંબર હતા. પછી આવ્યા નથી. અહીં આવ્યા હતા, પંદર દિ' રહ્યા હતા. ... સાંભળ્યું. ત્યાં જઈને કહે કે મહારાજ! આ બોલે છે કોણ? અહીંનું સાંભળેલું ખરું ને? કે બોલે એ આત્મા નહિ. બોલે એ જડની ભાષા. આહાહા..! ત્યાં સામે જવાબ આપ્યો, મહારાજ! આ બોલે છે કોણ? કે તારો બાપ બોલે છે? કોણ બોલે છે? તું બોલે છો. એ.. સ્વરૂપચંદભાઈ! અરે..! ભગવાન! આ તારો બાપ બોલે છે? કોણ બોલે છે? તું બોલતો નથી? ઓલો તો બિચારો અહીંથી સાંભળીને ગયેલો. ઘણા વર્ષની વાત છે હોં! ૨૦-૨૫ વર્ષ થઈ ગયા. બે જણા આવ્યા હતા. શ્વેતાંબર બે આવ્યા હતા. આહાહા..!

અરેરે..! એવી ભાષા આવે એ સાંભળવી તને રુચે નહિ? અને અમે બોલીએ છીએ અને અમે ભાષા કરીએ છીએ. અરેરે..! એ તો મિથ્યાત્વભાવ છે. મિથ્યાદૃષ્ટિપણાની દશા છે એ તો. આહાહા..! એને અહીં કહે છે કે જેને સિદ્ધપણાની જિજ્ઞાસા છે, જેની જેને રુચિ તેના તેને નમસ્કાર હોય એમ કહે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ

જે મારી પૂર્ણ દશા, જે મારી પૂર્ણ પદવી, જે મારી પર્યાયની પૂર્ણ સ્થિતિ એ છે. એવી દશાનો જિજ્ઞાસુ, એવી દશાના પ્રાપ્તને નમસ્કાર કરે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! '(એ સર્વે) **સિદ્ધઆત્માને નમસ્કાર કરે છે.**'

'**સિદ્ધ શબ્દથી અર્હંતાદિનું પણ ગ્રહણ સમજવું...**' એ એકદેશ અરિહંત ને એ બધા સિદ્ધ જ છે. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ. આદિ શબ્દ છે ને? '**અર્હંતાદિનું પણ ગ્રહણ સમજવું કારણ કે તેમણે પણ દેશતઃ (અંશે) સિદ્ધસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું છે.**' આહાહા..! આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ અને અરિહંત એમણે પણ.. અરિહંતને હજી પૂરી સિદ્ધદશા થઈ નથી. હજી એને અસિદ્ધભાવ ઊભો છે. ચાર અઘાતિ કર્મનો ભાવ (છે). તો એક દેશ સિદ્ધ થયા છે એમ કહે છે. આહાહા..! છે? '**અર્હંતાદિનું પણ ગ્રહણ સમજવું કારણ કે તેમણે પણ દેશતઃ (અંશે) સિદ્ધસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું છે.**' આહાહા..! એમ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ વીતરાગપણાની દશાથી ઉત્પન્ન થયા છે એ બધા એકદેશ, એકભાગ શુદ્ધ જ છે. સમજાણું કાંઈ? એ સિદ્ધને નમસ્કાર કરતા એમાં પાંચેય આવી જાય છે.

'**ભાવાર્થ :- ગ્રંથકારે શ્લોકના પૂર્વાર્ધમાં સ્વ-પરનું ભેદવિજ્ઞાન...**' છે ને? કીધું ને પહેલું સ્વપરનું ભેદજ્ઞાન '**તે જ મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય છે એમ સૂચવ્યું છે...**' '**भेदविज्ञानतः सिद्धाः सिद्धा ये किल केचन**'. અત્યાર સુધી જે કોઈ મોક્ષને પામ્યા એ બધા દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના રાગથી ભિન્ન પાડીને, પોતાના સ્વરૂપમાં ઠરીને ભેદજ્ઞાન કરીને પામ્યા છે. સમજાણું કાંઈ? એ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિના ભાવ એ તો રાગ અશુદ્ધ છે. આહાહા..! એ મલિનભાવથી સિદ્ધપદ પામ્યા છે એમ છે નહિ. એનાથી તો ભિન્ન પાડીને પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવની નિર્મળ દશા પ્રગટ કરીને, પવિત્રતા પ્રગટ કરીને મોક્ષને પામ્યા છે. સમજાણું કાંઈ?

'**ભાવાર્થ :- ગ્રંથકારે શ્લોકના પૂર્વાર્ધમાં સ્વ-પરનું ભેદવિજ્ઞાન તે જ મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય છે એમ સૂચવ્યું છે અને તેના ઉત્તરાર્ધમાં...**' બીજા બે પદમાં. '**ફળસ્વરૂપ પરિપૂર્ણ જ્ઞાન આનંદરૂપ એવી સિદ્ધદશા...**' એ બધું પહેલા નાખી ગયા છે. જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ અને વીર્ય. '**પરિપૂર્ણ જ્ઞાન આનંદરૂપ એવી સિદ્ધદશા તે મોક્ષસ્વરૂપ છે એમ દર્શાવ્યું છે;...**' તે ભેદજ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થતી દશા એ મોક્ષસ્વરૂપ છે. એ એનું ફળ છે. એ ઉપેય છે. સિદ્ધદશા તે ઉપેય છે અને ભેદજ્ઞાન તે ઉપાય છે. ઉપાય અને ઉપેય આવે છે ને? સમયસારમાં પાછળ આવે છે. આહાહા..!

અહીંયાં તો કહે છે, આત્મામાં જે મોક્ષદશાની જિજ્ઞાસાવાળા, એણે જે ઉપાય કહ્યો એ શુદ્ધ કર્યો. આહાહા..! વ્રત, તપ, ભક્તિ, પૂજા આદિના ભાવ પણ અશુદ્ધ છે. આહાહા..!

રાગ છે. એનાથી ભિન્ન પાડીને મોક્ષનો ઉપાય કર્યો. એને આદરીને-રહીને મોક્ષનો ઉપાય કર્યો, એમ નથી. આહાહા..! પહેલે જ હજી વાંધા. જરી રાગની મંદતા કરે શુભભાવ, તો એટલી તો શાંતિ તો આવે. એમ કહે છે. અરે..! ભગવાન! એ શુભરાગ પોતે જ અશાંતિ છે. ભગવાનનું સ્મરણ કરવું, ભક્તિ ને પૂજા ને જાત્રાનો ભાવ પોતે જ અશાંતિ છે. એને ખબર ક્યાં છે. આહાહા..! આવે. પૂર્ણ વીતરાગ ન હોય એને આ આવે. પણ આવે એ હેય છે. સાધકપણામાં મદદગાર એ નથી. આહાહા..! અરે..! ક્યાં આ વાતને..

કહે છે કે સમ્યગ્દર્શનની પર્યાયની પ્રાપ્તિ એને દેવ-ગુરુની અપેક્ષા નથી અને દેવ-ગુરુની શ્રદ્ધાનો વિકલ્પ પણ સમ્યગ્દર્શન પામવાને કારણ નથી. આહાહા..! અરે..! એ તો નથી પણ મિથ્યાત્વનો વ્યય એ છે માટે સમ્યક્ પર્યાય ઉત્પન્ન થઈ એમ પણ નથી. આહાહા..! અને એ સમ્યક્ પર્યાય ઉત્પન્ન થઈ, ભેદજ્ઞાનની દશા, એ વસ્તુ ધ્રુવ છે ત્રિકાળ ધ્રુવ છે માટે તે પર્યાય ધ્રુવને આશ્રયે થઈ એમ કહેવું એ પણ વ્યવહાર છે. આહાહા..!

'**भूदत्थमस्सिदो खलु**' ૧૧મી ગાથામાં આવ્યું ને? ભૂતાર્થને આશ્રયે સમકિત (થાય છે). આહાહા..! એ પણ વ્યવહાર છે. સમકિતની પર્યાય સમકિતની પર્યાયથી થાય છે, એ ધ્રુવથી પણ છે નહિ. આહાહા..! આવો વીતરાગનો માર્ગ. એવી વસ્તુની સ્થિતિ છે, એવી વસ્તુની મર્યાદા છે. સમજાણું કાંઈ? એ મર્યાદા જ્ઞાનમાં આવે નહિ અને એને ધર્મ થઈ જાય.. આહાહા..! એવા તો પંચ મહાવ્રત પાળ્યા, પાંચ સમિતિ ને ગુપ્તિ ને, જૈનનો દિગંબર સાધુ અનંતવાર થયો. 'મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ગ્રૈવેયક ઉપજાયો, મુનિવ્રત ધાર...' મુનિવ્રત સાચા હોં! વ્યવહારે. પંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ, ગુપ્તિ, અચેલ નગ્ન દશા, નિર્દોષ આહાર-પાણી લેવાની વૃત્તિ, એને માટે બનાવેલું પ્રાણ જાય તોપણ ન લે. એવું 'મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ગ્રૈવેયક ઉપજાયો.' એવી મુનિપણાની ક્રિયાથી સ્વર્ગમાં ગયો અંતિમ ગ્રૈવેયકે. 'પણ આતમ જ્ઞાન બિના લેશ સુખ ન પાયો.' પણ ભગવાન આત્માના સ્પર્શ વિના... આહાહા..! ચિદાનંદ સ્વરૂપનો સ્પર્શ નહિ, વેદન નહિ. તો કહે છે કે એ પંચ મહાવ્રતના પરિણામ અને મુનિ વ્રત એ બધું દુઃખરૂપ હતું. 'આતમજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો.' એ સુખ નહોતું. એ તો દુઃખ હતું. આહાહા..! ગજબ વાત છે.

અહીં તો કહે છે કે જેટલો ત્યાગ કરો એટલો ધર્મ. કોનો પણ? મિથ્યાત્વનો કે પરનો? પરનો તો ગ્રહણ-ત્યાગ છે જ નહિ આત્મામાં. આહાહા..! પરને હું છોડું છું અને આ હું અંગીકાર કરું છું શુભરાગને. એ વસ્તુમાં ક્યાં છે? આહાહા..! એવી ચીજની અંતર દૃષ્ટિ થનારને, કહે છે, તે મોક્ષસ્વરૂપ બતાવ્યું એને. અંતર દૃષ્ટિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું અને એના ફળ તરીકે મોક્ષ બતાવ્યો. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)